

Prof. dr hab. Jerzy Nowocien

Recenzja

**Rozprawy doktorskiej pani mgr Lidii Pac-Pomarnackiej
pt. „Wzory kultury fizycznej a role społeczne w grupach etnicznych Bałkanów:
Boszniaków, Chorwatów, Czarnogórców”**

Struktura i ocena ogólna rozprawy

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska pomieszczona jest na 238 stronach, w tym 12 stron zajmuje spis literatury. W nieponumerowanym wykazie literatury około połowy stanowią pozycje obcojęzyczne. Strukturę pracy tworzą rozdziały z podporządkowanymi logicznie podrozdziałami. Głównych rozdziałów oznaczonych rzymskimi cyframi jest 5. Dwa historyczno-teoretyczne, trzeci metodologiczny oraz dwa obejmujące wyniki badań własnych. Treść pracy zakończona jest wnioskami. Dla tego rozdziału bardziej adekwatny byłby nieco inny tytuł, np. *Podsumowanie i refleksje*. Bowiem zawiera on elementy dyskusji z innymi badaczami, a niektóre konkluzje i wnioski pochodzą właśnie od nich. Struktura jest poprawna merytorycznie i metodologicznie. Pewne zastrzeżenia rodzą zbyt krótkie podrozdziały, np. na pół strony (I 1.52), s. 34; (I 2), s. 34; (III 1.1), s. 79 i inne. Korzystniej byłoby utrzymać rozdziały i problemowe ich podrozdziały, wyróżnienie kolejnych podrozdziałów w istniejących już podrozdziałach jest zbędne. Za niezręczny uznaję tytuł podrozdziału, w rozdziale I. *Historia i kultura Bałkanów I 1.1. XIX wiek – do zakończenia II wojny światowej*. Otóż II wojna światowa przypadła na XX wiek, a nie XIX, jak zapisano w tytule. Rozprawa wykonana pod promotorstwem prof. dr hab. Andrzeja Pawłuckiego stanowi oryginalne rozwiązanie istotnego problemu naukowego. Autorka rozprawy wykazała się znawstwem problematyki podjętej w pracy. Rozprawa ma charakter nowatorski, szczególnie wymowny w okresie budowania społeczeństwa globalnego. Jest wartościowa poznawczo, społecznie i użytkowo. Jej Autorka – kandydatka do stopnia naukowego doktora nauk o kulturze fizycznej – dowiodła posiadanie umiejętności samodzielnego kierowania procesem badawczym. Opanowała technikę pisania pracy naukowej. Treść pracy odpowiada zapisom tematu, mieści się w obszarze nauk o kulturze fizycznej.

Rozprawa doktorska p. mgr Lidii Pac-Pomarnackiej odpowiada warunkom określonym w art. 13 ust. 1. Ustawy z dnia 14. marca 2003 roku z późniejszymi zmianami w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w

postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora. Odpowiada wymogom ustawowym w zakresie merytorycznym, metodologicznym i naukowym potwierdzenie tego przedstawia dalsza treść recenzji.

Formalno-merytoryczny aspekt rozprawy

Autorka pracy uczyniła przedmiotem badań „... wzory kultury fizycznej społeczności etnicznych Bałkanów, przekładane uczniom szkół, włączanym w obowiązkowy program edukacji cielesnej” (s. 77). Opisując przedmiot badań dąży do wykazania zależności między wzorami kultury fizycznej a rolami społecznymi człowieka. Wystarczająco i nad wyraz przekonująco uzasadniła owe relacje w należycie przeprowadzonym logicznym wywodzie teoretycznym. Ukazała wieloaspektowość problematyki badawczej. Na tym tle sformułowała klarowny cel badań. Jest nim: „... wyjaśnienie zależności między zadaniami ról społecznych a wzorami kultury cielesnej – przedkładanymi uczniom w szkołach społeczności bałkańskich; zależności uwzględniającej tradycję religijną obyczaj rodzinny, etos pracy oraz polityczno-militarny wynikający z bałkańskiego konfliktu wojennego” (s. 77).

Problematykę kultury fizycznej w aspekcie jej wzorów i ról społecznych w grupach etnicznych Boszniaków, Chorwatów i Czarnogórców Autorka rozprawy usytuowała w obszarze nurtów intelektualnych przełomu wieków XX i XXI, w szczególności antropologii filozoficznej, socjologii, etnografii i pedagogiki. Analizując i opisując historię i kulturę Bałkanów naświetliła gruntownie obraz etniczny i kulturowy narodów zamieszkujących Półwysep Bałkański skupiając się głównie na tych grupach etnicznych, które stanowią przedmiot jej badań naukowych. Ukazując historię i drogę przemian społeczno-politycznych i ekonomicznych zwłaszcza na obszarze byłej Jugosławii dowiodła złożoność etnicznych i kulturowych różnic między żyjącymi tam grupami etnicznymi. Na tak gruntownie przygotowanym tle historycznym, kulturowym, społecznym i etnicznym Autorka podjęła próbę poznania i zidentyfikowania wzorów kultury fizycznej z ich socjologicznymi, etnograficznymi i pedagogicznymi uwarunkowaniami. Próba ta zakończyła się pełnym sukcesem. Rozdział poświęcony temu zagadnieniu (II) stanowi zwarta, konkretna treść bogata merytorycznie, logiczna w wywodzie i uporządkowana chronologicznie. Autorka dobitnie wykazała, iż Bałkany należy postrzegać nie tylko jako obszar geograficzny ale nade wszystko jako kulturowy. Przeprowadziła bardzo dobrą narrację przeobrażeń społeczno-etnicznych na Półwyspie Bałkańskim, a następnie dokonała charakterystyki grup etnicznych. Tę część teoretycznego opracowania uznaję za bardzo dobrze przygotowany grunt intelektualny do zaprezentowania typologii wzorów kultury fizycznej. Odwołała się w pierwszej kolejności do

typologii wzorów Floriana Znanieckiego rozwiniętej następnie przez A. Pawłuckiego. Ten akt narracji poprzedziła należyte przygotowanie czytelnika do zrozumienia pojęcia i istoty kultury jako integralnego elementu rzeczywistości społecznej. Odwołując się do licznych uznanych autorów polskich i zagranicznych dowiodła, iż kultura jest produktem działania człowieka. Trzon kultury stanowią reguły – normy i wartości. Owe wartości dają ludziom poczucie sensu, wyznaczają relacje z naturą i ze światem społecznym. Tą drogą społeczeństwa tworzą wzory kulturowe, to dzięki nim budują mosty pokoleniowe.

W obszarze tradycji i dziedzictwa kulturowego powstają wzory kulturowe, również te odnoszące się do ciała ludzkiego. Autorka rozprawy opowiada się za tezą, iż kultura ciała stanowi istotny element kultury wszystkich społeczności. Dlatego bywa ona ważnym składnikiem programów edukacyjnych. Nieco upraszczając można powiedzieć, iż ten obszar kulturowy, w którego centrum wpisane jest ciało człowieka nosi miano *kultury fizycznej*.

Wartościowe dla pracy jest przedstawienie, opis i interpretacja definicji zjawisk i terminów używanych w treści.

Podjmując dyskusję w obszarze nauk o kulturze fizycznej Autorka podkreśla rolę i znaczenie wychowania fizycznego jako podstawy rozwoju człowieka zarówno w sferze intelektualnej, jak też społeczno-moralnej, estetycznej i utylitarnej. Dostrzega i eksponuje w wychowaniu fizycznym aspekty zdrowotne. Dlatego to podjęła zadanie rozpoznania wzorów cielesnych w szkolnych programach kultury fizycznej w poszczególnych społecznościach etnicznych, z podziałem na role kobiece i męskie. Rozpoznane typy cielesne kojarzy Autorka z rolami społecznymi, które przyjdzie uczniom odgrywać w życiu dorosłym. Dobrze opracowana część teoretyczna tworzy mocne fundamenty dla metodologicznych założeń badań empirycznych. Słusznie i trafnie przyjęła Autorka, iż „do rozpoznania realnych wzorów kultury fizycznej należy uwzględnić ich powiązania z rolami społecznymi w aspekcie historycznym” (s. 78). Jest bowiem tak, podkreśla Autorka – „że zachowanie się jednostki w społeczeństwie, przypisany jej status i rola zdeterminowane są przez kulturę, w której ona uczestniczy”.

Aspekt metodologiczny rozprawy

Bogactwo wiedzy zgromadzonej w części teoretycznej w naturalny sposób ukierunkowało pytania badawcze. Jest ich 5. Są one zasadne merytorycznie, odpowiadają przyjętemu celowi oraz zadaniom badawczym. Podejmując się rozwiązania problemu „... jakie wzory kultury cielesnej są internalizowane przez uczniów oraz czy odpowiadają one wzorom kulturowym w ich grupach etnicznych” Autorka dokonała wyboru metod i technik badań. Opisane w pracy badania mają charakter fenomenologiczny. Oznacza to, że zjawiska

stanowiące przedmiot badań są poznawane w ich istocie: takie jak są. Postępowanie fenomenologiczne badacza oznacza przejście od świata teoretycznego stanowiącego punkt wyjścia do świata życia codziennego, który staje się przedmiotem poznania, a w konsekwencji źródłem refleksji. Autorka bardzo dobrze o tym wie, dała temu wyraz w opisie metod i narzędzi badań. Potwierdzam słuszność wyboru jakościowych strategii poznania naukowego. Bowiem natury człowieka a także natury badanych zjawisk nie sposób określić liczbami. Podejście jakościowe jest trudne, złożone i czasochłonne, ale stwarza możliwości podejmowania tematów wykraczających poza to, co jest obiektywne i mierzalne, pozwala na podejmowanie problematyki związanej z ocenami, wartościami, czyli tym co jest jednostkowe. Autorka znając dobrze istotę i uwarunkowania badań jakościowych z wysoką sprawnością i determinacją uzasadniła potrzebę i konieczność ich wykonania. Zgodnie z ich dewizą podjęła badanie zjawisk osadzonych w ich naturalnym środowisku, stanowiącym zarazem ich kontekst. Badając poznawała opinie, fakty i przekonania pojedynczych osób, starała się maksymalnie zgłębiać interesujące ją zjawiska. Wyrażam przekonanie, iż badania jakościowe przeprowadzone przez Autorkę recenzowanej pracy obejmowały dążenie do ujmowania zjawisk w ich szerokim kontekście, zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i społecznym. Tym samym Autorka zaspokaja jedną z ważniejszych cech typowych dla badań jakościowych.

Przeprowadzone procedury badawcze, zastosowane strategie jakościowe, metody i narzędzia badań zostały poprawnie i wystarczająco opisane. Studium przypadku, wywiad narracyjny, metoda splotu kulturowego i inne złożyły się na metodologiczny aspekt rozprawy. W tym obszarze pozytywnie oceniam pracę. Tę ocenę uzasadniają zarówno zastosowane w pracy procedury i metody, jak też wszechstronne wykorzystanie bogatej literatury polskiej i angielskiej. Dodatkowo wzmacnia ocenę logiczny tok rozważań i odpowiednio prowadzona argumentacja.

Ocena narracji wyników badań

Uzyskanie wyników badań metodą jakościową uwiarygodnia dojrzała postawa badaczki. Jawi się ona, m.in. tym, że wie, iż nie powinna angażować się w życie osób badanych. Podkreśliła to słowami, iż zaangażowanie w problemy życiowe badanych klóciłoby się z obiektywnością naukową (s. 87).

Narracja wyników badań ukazuje głęboką troskę Autorki o rzetelność badań i obiektywność naukową. Zachowuje typową postawę fenomenologiczną możliwie wolną od uprzedzeń, nastawieniem dla badanego przedmiotu. To bardzo dobrze, że Autorka ma świadomość i pamięta w trakcie badań o tym, że zachowania badanych osób są obciążone

konfliktem, doświadczone wojną. Dlatego stara się ona patrzeć na stosunki bośniacko-chorwacko-czarnogórskie z zewnątrz.

Przedstawione wyniki badań empirycznych stanowi interesujące studium socjologiczno-pedagogiczne. Autorka ukazuje w nim rolę i znaczenie kultury fizycznej w społeczeństwie oraz kształtowanie się jej wzorów w zależności od warunków społeczno-polityczno-ustrojowych państwa. Doskonałym wprowadzeniem do analizy powyższego zjawiska jest obraz byłej Jugosławii. Na jej przykładzie i uznanym przez obywateli Jugosławii autorytecie J. Bros Tito pokazała, jak ruch wychowania fizycznego, sportu i rekreacji został wpleciony w program budowania bytu narodowego. Autorka dowodzi na przykładzie Jugosławii jak rozwój kultury fizycznej, sportu może wspomagać dynamikę gospodarki oraz wspierać politykę władzy państwowej. Z subtelnością i rozwagą wykonała trud określenia zachowań wobec kultury fizycznej, sportu i postaw wobec własnego ciała obywateli Jugosławii po rozpadzie jej państwowości. Powstały wówczas nowe państwa, zmieniły się role społeczne ich obywateli, którzy zaczęli kształtować nowe wzory, w tym kultury fizycznej. Badane narodowości przejawiają tendencję budowania społeczeństwa globalnego, jednak zdecydowanie z zachowaniem narodowych tradycji, obyczajów, religii, zachowań kulturowych czyli wszystkich wartości typowych dla danej grupy etnicznej. Szczególne znaczenie w tym obszarze posiada edukacja, to ona tworzy i upowszechnia wzory kulturowe, także wzory kultury fizycznej. Trafnie i ze znanstwem rzeczy wykazuje Autorka, iż programy kultury fizycznej nie służą wyłącznie zapobieganiu ryzyku wystąpienia problemów zdrowotnych lub społecznych zachowań, ale nade wszystko mają na celu wpływać pozytywnie na prawidłowy rozwój ucznia na jakość jego życia w szkole i w życiu dorosłym. Tezę taką Autorka wyprowadza z analizy programów szkolnych. Konstatuje, iż treści wychowania fizycznego mają być odpowiednie wobec wymagań życia społecznego, mają warunkować jego jakość. Podkreśla prawo zależności treści szkolnego wychowania fizycznego od zadań w życiu dorosłym, w tym także w zakresie treści zdrowotnych, które powinien przyswoić uczeń, aby jego życie dorosłe było pomyślne.

Swoistym zwieńczeniem zabiegów badawczych jest rozdział V poświęcony wzorom kultury fizycznej w programach wychowania fizycznego szkół badanych państw. Prezentacja uzyskanych wyników jest przeprowadzona metodycznie. Obejmuje założenia i cele szkolnej kultury fizycznej, treści programów szkolnych, a także wzory kultury fizycznej. Rozważania kończą się komentarzami i refleksjami nauczycieli wychowania fizycznego. Wykonując analizę zgromadzonego materiału empirycznego Autorka bardzo dobrze daje sobie radę w przeprowadzeniu klasyfikacji wzorów kultury fizycznej (cielesnej) odnosząc się jednocześnie

do uznanej adekwatnie dobranej literatury. W tej sprawnie przeprowadzonej narracji rezultatów badawczych wyczuwa się wyraźnie szkołę mistrza – promotora prof. A. Pawłuckiego. Współpraca z tak dobrym promotorem jest zapewne dla doktorantki wielką szansą – w moim przekonaniu wykorzystaną i bogatym doświadczeniem, źródłem satysfakcji na początku drogi naukowo-badawczej.

Usterki i uwagi dyskusyjne

W dotychczasowej treści opinii wielokrotnie podkreślałem sprawność i logiczność prowadzonego przez doktorantkę wywodu merytorycznego. Nadal pozostaję w tym przekonaniu, jednak z obowiązku recenzenta, a nade wszystko w celu doskonalenia metod pracy, warsztatu badawczego doktorantki, wskazuję na pewne elementy wywołujące refleksje, a także drobne usterki. Najbardziej w porównaniu do wcześniejszych części pracy wypadł rozdział „Wnioski”. Są one „niegodne” do bogactwa materiału poprzedzających je rozdziałów. Może Autorka była już zmęczona, albo uznała, iż tak dużo mądrości pomieściła już na 206. stronach, że tu wystarczą refleksje końcowe. Pewnie, że wystarczą, a więc tak należało je nazwać. Jest to oczywiście moja refleksja, w żadnym przypadku nie jest to zarzut.

Sugeruję, aby opis metod był w jednym rozdziale, nie ma konieczności aby dla każdej tworzyć oddzielny podrozdział.

Autorka przywołując cytowania różnie je oznacza; raz podaje pełne imię i nazwisko, drugim razem tylko pierwszą literę imienia i nazwisko, a innym razem tylko nazwisko. Zwykle dbamy o to, aby w tekście było jednolite oznakowanie. W kilku miejscach Autorka odwołuje się do innych autorów, podaje nazwisko i numer strony, a więc jest to cytat lecz nieoznaczony odpowiednim znakiem („...”). Np. s. 223 (Rużić i wsp. 2008, s. 442), s. 220 (Krawczyk i Dziubiński 2011, s. 157-158), s. 226 (Rubin 2013, s. 83) i inne. W treści pracy zdarzają się drobne usterki, np. tzw. literówki, albo małe niezręczności, np. „... przykładnie wzmożonej wagi” (s. 221), „... odpoczynek w XXI stuleciu” (s. 220).

Konkluzja

Gruntowne przygotowanie Autorki pracy, dojrzały warsztat badawczy teoretyczno-metodologiczny, umiejętność stosowania metod naukowych w badaniach jakościowych – empirycznych, wysoka znajomość literatury przedmiotu, w tym także obszernej obcojęzycznej składają się na niezwykle starannie przygotowaną rozprawę doktorską. Treść pracy napisana jest klarownym, poprawnym, dojrzałym pod względem formalno-merytorycznym językiem. Sumując opinie o rozprawie doktorskiej p. mgr Lidii Pac-Pomarnackiej uznaję, iż praca jest

oryginalna i wartościowa. Poszerza wiedzę w obszarze nauk o kulturze fizycznej, ukazuje wzory kultury fizycznej w programach wychowania fizycznego różnych systemów edukacyjnych i różnych ról społecznych w zależności od obyczajów, religii, historii i tradycji w zbiorowościach etnicznych.

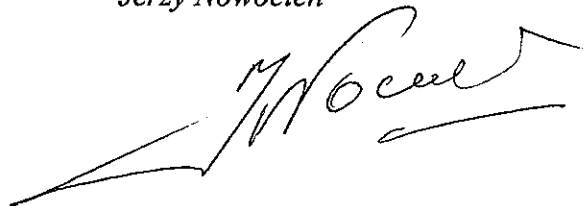
Podkreślając niewątpliwe walory pracy: poznawcze, społeczne i aplikacyjne wyrażam przekonanie o potrzebie i słuszności wydania jej drukiem w formie książkowej. Takie też intencje przyświecały mi w momentach wskazywania na drobne potknięcia Autorki bądź refleksje wobec niektórych narracji wyników badań. Żywię nadzieję, iż po dokonaniu drobnych kilku poprawek, w tym literówek oraz redakcyjnym opracowaniu, praca może stać się użyteczną książką w praktyce pedagogicznej szkolnego wychowania fizycznego oraz kształtowania postaw ludzi różnych nacji wobec kultury fizycznej w wymiarze globalnym.

W konkluzji stwierdzam, iż praca doktorska spełnia wymogi ustawowe stawiane rozprawom na stopień naukowy doktora.

Wnoszę zatem do Wysokiej Rady Wydziału Wychowania Fizycznego Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu o dopuszczenie jej do kolejnych etapów w przewodzie doktorskim.

Warszawa 3. stycznia 2016 r.

Jerzy Nowocień

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'J. Nowocień', with a long horizontal stroke extending to the left.